

ความเห็นของคอสโตเยฟสกี ผ่านทางปากของคุณพ่อโซซิม่า

สรวุทธ ศรีวรกุล*

บทคัดย่อ

คอสโตเยฟสกีได้แสดงความเชื่อมั่นในพระเจ้า ตลอดจนทัศนคติเกี่ยวกับโลก มนุษย์ และเสรีภาพ ผ่านทางนวนิยายเรื่อง ฟัน้องการามาซอฟ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผ่านทางตัวละครคือ คุณพ่อโซซิม่า เขาเห็นด้วยกับสังคมที่ขัดลอความรักเป็นเกณฑ์ แต่ความรักนั้นต้องเป็นความรักที่จริงแท้ มิใช่ความรักในเชิงจินตนาการ ส่วนเสรีภาพที่แท้ในความคิดเห็นของเขาก็คือการเป็นนายเหนือตัวเอง มนุษย์จะเข้าถึงเสรีภาพที่แท้ได้ก็โดยการอธิษฐานภาวนา ความสำรวม และการนบนอบต่อตัวแทนที่แท้ของพระเจ้าบนโลกนี้

*สรวุทธ ศรีวรกุล

อ.ม. ปรัชญา (จุฬาฯ)

Consortium of the Experiment in
International Living, World Education,
and Save the Children Federation.

บทนำ

การวิเคราะห์หรือตีความความคิดของคอสโตเยฟสกีจากเรื่อง “The Brothers Karamazov”^{*} ดูเหมือนจะมีได้หลายทาง บางคนอาจจะแปลความหมายจากคำพูดของตัวละคร บางคนอาจจะแปลความหมายจากพฤติกรรมของตัวละคร บางคนอาจจะวิเคราะห์แรงจูงใจและภูมิหลังของผู้ประพันธ์ บางคนอาจจะมองเห็นวิถีชีวิตของชาวรัสเซียที่กำลังดำเนินอยู่ในขณะนั้น บางคนอาจจะวิเคราะห์เหตุการณ์ต่าง ๆ ในทางจิตวิทยา ปรัชญาหรือเทววิทยา สาเหตุที่แต่ละคนวิเคราะห์แตกต่างกันไปในแง่มุมต่างๆ นั้นอาจเป็นเพราะว่าเราแต่ละคนต่างก็มีความสนใจแตกต่างกัน ดังนั้นเราจึง “เลือก” ที่จะวิเคราะห์แง่มุมเหล่านั้นตามเจตจำนงของเรา เรื่องนี้ไม่ใช่เรื่องแปลกประหลาดแต่ประการใด ที่น่าประหลาดก็คือบ่อยครั้งเมื่อเรา “มอง” แง่มุมเดียวกันแต่กลับแปลความหมายออกมาต่างกัน ทำให้เป็นเช่นนั้น ? ปัญหานี้เป็นปัญหาสำคัญซึ่งยังคงเป็นที่ถกเถียงกันท่ามกลางนักจิตวิทยา นักภาษาศาสตร์และนักปรัชญาวิทยาศาสตร์ อย่างไรก็ตามถึงแม้จะยังคงเป็นปัญหาที่หาข้อยุติไม่ได้ ก็มีคำตอบอยู่คำตอบหนึ่งซึ่งเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวาง คำตอบนั้นก็คือคนเรากกอยู่ภายใต้ “กรอบ” อะไรบางอย่างในการ “มอง” สิ่งต่าง ๆ “กรอบ” ที่แตกต่างกันทำให้ “มองเห็นว่า” สิ่งต่าง ๆ แตกต่างกันไปด้วย^๑ เพราะฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าเรามี “เสรี” ในการเลือกมองสิ่งต่าง ๆ ก็จริงแต่การมองของเราจะต้องถูก “กำหนด” โดย “กรอบ” อะไรบางอย่างเสมอ ผู้เขียนเชื่อว่าคนที่มีความสนใจและ “กรอบ” ต่างกันย่อมมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ใน “The Brothers Karamazov” แตกต่างกันไปด้วย ชาวอัตถิภาวนิยม (existentialists) ย่อมสามารถมองเห็นคำสอนแบบอัตถิภาวนิยมได้อย่างลึกซึ้งจากนวนิยายเรื่องนี้ นักจิตวิทยาสามารถพบปัญหาต่างๆ มากมาย ชาวเทวนิยมสามารถพบและซาบซึ้งในข้อความเชื่อทางเทววิทยาในขณะที่ชาวเทวนิยมพบแต่ถ้อยคำที่เหลวไหลไร้สาระ ในบรรดาข้อเขียนที่เป็นการแปลความหมายนวนิยายเรื่องนี้ของคอสโตเยฟสกี ข้อเขียนของปีเตอร์ โจนส์^๒ ดูเหมือนจะเป็นผลงานที่ละเอียดลึกซึ้งชิ้นหนึ่ง เพราะฉะนั้นจึงไม่มีประโยชน์อันใดที่จะวิเคราะห์ตามแนวนั้น ในที่นี้ผู้เขียนตั้งใจจะวิเคราะห์เชิง

* Dostoevsky, Fyodor. *The Brothers Karamazov*. Translated by Andrew H. MacAndrew. New York : Bantam Books, Inc., 1981.

^๑ Hanson, Norwood R. (1958) *Patterns of Discovery*. Cambridge : Cambridge University Press, 1969. P. 22

^๒ ดู Jones, Peter. *Philosophy and the Novel*. Oxford : Clarendon Press, 1975.

เปรียบเทียบจากคำพูดของคุณพ่อโซซีมาเพียงเท่านั้น ไม่ได้มีความตั้งใจที่จะถกเถียงทางปรัชญากับ คอสโตเยฟสกีแต่ประการใด เพราะ “พี่น้องการมาซอฟต์แวร์” ไม่ใช่หนังสือปรัชญาอย่างแท้จริง มันเป็นแค่เพียงผลงานทางวรรณคดีชิ้นหนึ่ง ถึงแม้จะมีจุดทางปรัชญาอยู่หลายจุด แต่จุดเหล่านั้น ก็หาใช่การอ้างเหตุผล (arguments) แต่ประการใดไม่ จุดเหล่านั้นเป็นแค่เพียงการรับเอา (adoptions) หรือการนำเสนอ (presentations) ทศนคติทางปรัชญาเท่านั้นเอง^๔

พระเจ้า

พระเจ้าตามทรรศนะของคอสโตเยฟสกีเป็นพระเจ้าตามทรรศนะของชาวคริสต์ พระองค์ เป็นผู้สร้างที่ศักดิ์สิทธิ์ (Divine Creator) ในนวนิยายเรื่องนี้คอสโตเยฟสกีดูเหมือนจะพิสูจน์ ความมีอยู่ของพระเจ้าทางอ้อมโดยการเสนอหลักแห่งเหตุผลเพียงพอ “ทุกสิ่งทุกอย่างมาจาก พระเจ้า” (น. ๖๓) ความมีอยู่ของโลกและสรรพสิ่งของมันเพียงพอที่จะยืนยันถึงความมีอยู่ของ พระองค์ “ใบหญ้าทุกใบ แมลงทุกตัว มดทุกตัว ผีเสื้อทองทุกตัวซึ่งรู้หน้าที่ที่จะกระทำอย่างน่า ประหลาดใจทั้งๆ ที่ไม่มีสติปัญญา ต่างก็ไขแสดงถึงความมีอยู่ของความลึกลับของพระเจ้าและแสดง ความลึกลับนั้นให้เป็นที่ประจักษ์แก่เราอย่างต่อเนื่อง” (น. ๓๕๔) ถ้าหากพระเจ้ามียอยู่ พระองค์ ก็ทรงรักทุกสิ่งที่พระองค์ทรงสร้าง พระองค์ทรงรักแม้กระทั่งคนบาปต่ำต้อย “พระองค์ทรงรักท่าน ถึงแม้ว่าท่านจะเป็นคนบาป และอันที่จริงพระองค์ทรงรักท่านก็เพราะบาปของท่านนั่นเอง เป็นที่ กล่าวขานกันมาตั้งนานแล้วว่าคนบาปคนหนึ่งกลับใจยอมสร้างความสุขสมในสวรรค์มากกว่า คนชอบธรรมสิบคน” (น. ๕๔)

พระเจ้าทรงยอมให้มนุษย์รู้จักพระองค์บางส่วนโดยทางวิวรรณ์หรือการไขแสดง (revelations) ในพระคัมภีร์ มนุษย์สามารถเรียนรู้ความลึกลับของพระองค์ได้จากพระคัมภีร์ “โอ ช่าง เป็นหนังสือที่ยิ่งใหญ่จริงหนอ และช่างมากมายจริงหนอที่เราเรียนรู้ได้ในนั้น พระคัมภีร์ช่างเป็น หนังสือที่มหัศจรรย์อะไรเช่นนั้น และช่างเป็นความเข้มแข็งเหลือคณาที่ได้มอบ ไว้แก่มนุษย์ พระคัมภีร์เปรียบดั่งเป็นแบบของโลกของมนุษยชาติและของอุปนิสัยมนุษย์ที่ถูกสลักขึ้นมา ทุกสิ่ง ทุกอย่างอยู่ที่นั่นรวมทั้งการแนะนำที่มีไว้สำหรับเราทุกยุคสมัย เป็นจำนวนเท่าใดแล้วที่ข้อลึกลับ ถูกแก้ เป็นจำนวนเท่าใดแล้วที่ถูกไขแสดงออกมา” (น. ๓๕๑)

^๔ Ross, Stephen D. *Literature & Philosophy*. New York : Appleton-Century -Crofts, 1969. P. 4

เนื่องจาก “ทุกสิ่งทุกอย่างและจุดหมายปลายทางของเราทั้งหมดอยู่ในพระหัตถ์ของพระเจ้า” (น. ๓๔๒) หน้าที่ขั้นปฐมภูมิของเราก็คือเชื่อในพระองค์ การขาดความเชื่อในพระเจ้าเปิดทางให้กับการเจ็บป่วยทางวิญญาณประเภทต่าง ๆ แบบอย่างของคนที่ไม่เชื่อในพระเจ้าและกระทำสิ่งชั่วร้ายได้แก่ตาเฒ่าการมาซอพและสเมอร์ตียากอฟ “คนที่ไม่เชื่อในพระเจ้าย่อมจะไม่เชื่อในคนของพระเจ้าด้วยเช่นกัน แต่คนที่หันมาเชื่อคนของพระเจ้าย่อมมีดวงตาที่ถูกเปิดออกให้เห็นถึงพระสิริรุ่งโรจน์ของพระเจ้า ถึงแม้เขาไม่สามารถมองเห็นในตอนแรก” (น. ๓๕๔) แล้วเราจะทำอย่างไรถ้าหากเราทุกข์ทรมานจากการขาดความเชื่อ ? “จงพยายามรักเพื่อนบ้านของท่าน จงรักพวกเขาอย่างจริงแท้และไม่รู้จักสิ้นสุด และในขณะที่ท่านเรียนรู้ที่จะรักเพื่อนบ้านมากขึ้นเรื่อย ๆ นั้น ท่านก็จะแน่ใจถึงความมีอยู่ของพระเจ้าและความเป็นอมตะของวิญญาณของท่านมากขึ้นเรื่อย ๆ เช่นกัน และถ้าหากท่านบรรลุถึงการละทิ้งตนเองอย่างสิ้นเชิงโดยการรักเพื่อนมนุษย์ ท่านก็จะได้รับความเชื่ออย่างแน่นนอน และในดวงวิญญาณของท่านก็จะมีที่ว่างให้กับความสงสัยอีกต่อไป” (น. ๖๔-๖๕) ถ้าหากเราเป็นคนบาป เรายังคงมีหวังสำหรับความรอด (salvation) อีกหรือ ? “ทราบใดที่การกลับใจของท่านไม่อ่อนปวกเปียกลง พระเจ้าจะให้ภัยทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่มีบาปใดในโลกที่พระเจ้าจะไม่ให้อภัยแก่คนที่กลับใจอย่างแท้จริง... จงมีความเชื่อเถิดว่าพระเจ้าทรงรักท่านมากยิ่งขึ้นกว่าที่ท่านสามารถจินตนาการเสียอีก” (น. ๕๙) แบบอย่างของผู้ที่ยังไม่สิ้นหวังในการพยายามกลับใจเป็นคนดีได้แก่บุรุษลึกลับที่ฆ่าหญิงสาวที่เขาหลงรัก

คอสโตเยฟสกีคิดว่าความเชื่อต้องไปด้วยกันกับความถ่อมตนเช่นเดียวกับชาวคริสต์ทั่วไป “...พระเจ้าจะช่วยรัสเซียให้รอดเหมือนดังที่พระองค์ทรงช่วยตั้งหลายครั้งหลายคราก่อนหน้านั้น ความรอดของรัสเซียจะมาจากสามัญชน จากความเชื่อและความถ่อมตนของพวกเขา” (น. ๓๘๑) คอสโตเยฟสกีเชื่อว่าบรรดาผู้ที่มีความหยิ่งนั้น ไม่เพียงแต่ทำลายตนเองเท่านั้นแต่ยังทำลายผู้อื่นอีกด้วย แบบอย่างของผู้ที่มีความหยิ่งในเรื่องพี่น้องการมาซอพคือคาเทรีนา ความเห็นของคอสโตเยฟสกีในเรื่องนี้ดูเหมือนจะไปในกันไม่ได้กับความเห็นของอริสโตเติลที่ว่าความหยิ่งที่เหมาะสม (proper pride) เป็นคุณธรรมทางศีลธรรมอย่างหนึ่งเพราะความหยิ่งที่เหมาะสมอยู่กึ่งกลางระหว่างความจองหองที่วิรุจน์เกินพอดี (excess) กับความถ่อมตนซึ่งขาดหรือไม่พอดี (deficiency) ด้วยเหตุนี้คนที่ดีที่สุดในทัศนะของคอสโตเยฟสกีและคริสตชนจึงแตกต่างจากคนที่ดีที่สุดในทัศนะของอริสโตเติล รัสเซลล์ได้ให้ข้อสังเกตในหนังสือของเขาชื่อ “A History of Western Philosophy” ไว้ว่าคนที่ดีที่สุดในทัศนะของอริสโตเติลคือ

๑. คนที่มีความหยิ่งที่เหมาะสม ในขณะที่คริสตศาสนาสอนว่าความหยิ่งเป็นสิ่งชั่วร้ายที่ต้องกำจัด

๒. คนที่ไม่ประเมินตนเองต่ำไป ในขณะที่คริสตศาสนายกย่องความสุภาพถ่อมตนตามพระคำรัสของพระเยซูเจ้าที่ว่า “ใครที่ยกตนเองขึ้นก็จะถูกปราบให้ต่ำลง ใครที่ถ่อมตัวลงก็จะถูกยกให้สูงขึ้น”

๓. คนที่ถูกบุตรบาบิโลนที่สมควรได้รับการถูกลงโทษเหยียดหยาม ในขณะที่คริสตศาสนาสอนให้รักและอภัยซึ่งกันและกัน

อริสโตเติลมุ่งไปที่ความเป็นเลิศทางสติปัญญาจึงทำให้เขาสรุปออกมาว่าคนที่ดีที่สุดคือนักปรัชญา ส่วนคอสโตเยฟสกีมุ่งไปที่ความเป็นเลิศทางความรัก เพราะฉะนั้นคนที่ดีที่สุดสำหรับเขาจึงเป็นนักบุญไม่ใช่ นักปรัชญา ด้วยเหตุนี้เราจึงอาจสรุปความเห็นของคอสโตเยฟสกีได้สั้น ๆ ว่า “จงเชื่อในพระเจ้าและอย่าหยิ่งจองหอง จงรักเพื่อนบ้านของท่านอย่างจริงแท้และไม่รู้จักสิ้นสุด และจงไว้วางใจในพระองค์ไม่ว่าท่านจะเป็นคนบาปสักเพียงใดก็ตาม”

โลก

คอสโตเยฟสกีพิจารณาว่าโดยพื้นฐานแล้วมีอาณาจักรใหญ่ ๆ อยู่ ๒ อาณาจักรบนโลกนี้ กล่าวคือ สังคมของพระคริสต์และสังคมทางโลก (secular society) สังคมของพระคริสต์หมายถึง พระศาสนจักร (church) ส่วนสังคมทางโลกหมายถึงรัฐ (state) ทั้งรัฐและพระศาสนจักรสามารถรองรับซึ่งกันและกัน ในวิถีทางที่ผิดพระศาสนจักรวิวัฒน์ไปสู่รัฐในฐานะที่เป็นระเบียบชีวิตที่ต่ำกว่าไปสู่ระเบียบชีวิตที่สูงกว่า ในวิถีทางที่ถูกรัฐควรวิวัฒน์ไปสู่พระศาสนจักรในฐานะที่เป็นระเบียบชีวิตที่ต่ำกว่าไปสู่ที่สูงกว่า “ตามทฤษฎีทั้งหลาย... ในศตวรรษที่ ๑๙ ของเรา พระศาสนจักรวิวัฒน์ไปสู่รัฐในวิถีทางที่เป็นแบบระเบียบของชีวิตที่ต่ำกว่าไปสู่ระเบียบที่สูงกว่า และในที่สุดก็จะสูญหายไปเหมือนดังที่สถาบันทางศาสนาถูกแทนที่โดยวิทยาศาสตร์ ความก้าวหน้าทางเทคนิคและวิชาการทางโลก ถ้าหากพระศาสนจักรปฏิเสธที่จะยอมรับโชคชะตาอันนั้นและต่อสู้ขัดขวาง พระศาสนจักรก็จะถูกให้รางวัลสำหรับความเจ็บปวดอันนั้น โดยการได้รับส่วนแบ่งเป็นมม ๆ หนึ่ง ในที่สงวนของรัฐ แม้กระนั้นก็ยังตกอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐ นี่คือนิยามการณ์ปัจจุบันในทุก ๆ ประเทศในยุโรป แต่ตามความคิดและความหวังของชาวรัสเซียแล้ว ไม่ใช่พระศาสนจักรที่เปลี่ยน

รูปไปเป็นรัฐในฐานะเป็นรูปแบบที่ถ้อยกว่าไปสู่รูปแบบที่เหนือกว่า แต่เป็นรัฐต่างหากที่ในที่สุดแล้วต้องกลายเป็นส่วนหนึ่งของพระศาสนจักร” (น. ๗๒)

พระศาสนจักรทุกวันนี้ไม่มีอำนาจทางกฎหมาย พระศาสนจักรมีเพียงแต่อำนาจในการกำหนดกติกาทางศีลธรรมเท่านั้น เพราะฉะนั้นจึงปฏิเสธที่จะมีส่วนร่วมในการลงโทษอาชญากรรม พระศาสนจักรไม่ได้ไล่เขาออกจากศาสนาแต่ให้คำแนะนำแก่เขาเยี่ยงมารดา พระศาสนจักรไม่เคยขาดการติดต่อกับอาชญากรรมและยังคงปฏิบัติต่อเขาเหมือนกับลูกผู้เป็นที่รัก คอสโตเยฟสกีเชื่อว่า “ถ้าหากพระศาสนจักรถูกให้อำนาจในการควบคุมการบริหารความยุติธรรมอย่างเต็มที่ และถ้าหากประชากรทั้งหมดถูกรวมเข้าไว้ในพระศาสนจักรแล้ว ผลที่ตามมาไม่เพียงแต่ศาลของพระศาสนจักรจะให้ชีวิตใหม่แก่อาชญากรรมซึ่งไม่มีศาลแห่งความยุติธรรมใด ๆ ในปัจจุบันนี้จะสามารถทำได้เท่านั้น แต่จำนวนของอาชญากรรมก็อาจจะลดลงอย่างมากมายอีกด้วย” (น. ๗๕)

พระศาสนจักรตามทฤษฎีของคอสโตเยฟสกีนั้นดูเหมือนจะเป็นระบบฐานันดร “ความเท่าเทียมมีเพียงแต่ในศักดิ์ศรีทางศีลธรรมของมนุษย์เท่านั้น” (น. ๓๘๒) “เนื่องจากโลกไม่สามารถมีอยู่โดยปราศจากคนรับใช้ ท่านจะต้องคอยตรวจสอบว่าคนรับใช้ของท่านจะมีความรู้สึกเป็นอิสระทางจิตมากกว่านี้ไหมถ้าหากเขาไม่ใช่คนรับใช้ และทำไมฉันจึงไม่ควรเป็นคนรับใช้ของเขา จงปล่อยให้เขาารู้สึกเช่นนั้น จงอย่าให้มีความหยิ่งในส่วนของฉันและอย่าให้มีความไม่ไว้วางใจในส่วนของเขา” (น. ๓๘๔) คนที่มีสถานภาพสูงต้องไม่มีความหยิ่งและปฏิบัติต่อคนที่ถ้อยกว่าด้วยความรัก คนที่ถ้อยกว่าก็ต้องรักและไว้วางใจ

คนของพระศาสนจักรที่สูงส่งอย่างแท้จริงยอมให้ “แสงสว่าง” แก่สามัญชน “พวกเขารักษากิจภาพของพระคริสต์ที่บริสุทธิ์ผุดผ่องไว้สำหรับเราอย่างสัตย์ซื่อ พวกเขารักษากิจภาพบริสุทธิ์ของความจริงอันศักดิ์สิทธิ์ตามที่ได้รับมาจากบรรพบุรุษเก่าก่อนจากอัครสาวก และจากบรรดาผู้ตายเพื่อยืนยันถึงความจริง และเมื่อความเชื่อของมนุษยชาติสั่นคลอน บรรดาฤษีเหล่านี้ก็จะยังคงถือนั่นในจินตภาพอันนั้นต่อหน้าโลกที่กำลังหวั่นไหว” (น. ๓๗๘) บรรดาผู้สูงส่งเท็จเทียมทั้งเช่น “The Grand Inquisitor” จะไม่ทำอะไรนอกจากเอารักเอาเปรียบและนำสามัญชนไปสู่ความหลงผิด ทั้งนี้เพราะพวกเขาไม่มีพระเจ้าในหัวใจ สามัญชนจะอยู่ในหนทางที่ถูกต้องถ้าหากนบนอบเชื่อฟังผู้สูงส่งที่แท้จริง “ถึงแม้ว่าบาป ความอยุติธรรมและการล่อลวงจะอยู่ล้อมรอบ

เรา เราที่รู้ว่าบนโลกนี้มีมนุษย์ผู้ศักดิ์สิทธิ์ มีนักบุญผู้ยุติธรรมและรู้ความจริง นี่ย่อมหมายความว่าความจริงและความยุติธรรม ไม่ได้สูญหายไปจากโลก แต่ยังคงปรากฏแก่เรา อีกทั้งยังจะครอบครองเหนือโลกทั้งมวลดังที่ถูกสัญญาไว้” (น. ๓๕)

รัฐรวมทั้งบรรดาผู้ที่ตั้งตนเหนือประชากรของพระเจ้ามีอำนาจทางกฎหมายอย่างเต็มเปี่ยม รัฐถือว่าความยุติธรรมคือการตอบแทนให้สาสม (retribution) เพราะฉะนั้นจึงจัดการกับอาชญากรโดยอาศัยเกณฑ์แห่งการลงโทษ คอสโตเยฟสกีไม่เห็นด้วยกับวิธีการนี้เพราะเขาถือว่ามันเป็นเพียงการลงโทษเชิงกล (mechanical punishment) เท่านั้นหาใช่การลงโทษที่แท้จริงไม่ “สิ่งที่ข้าพเจ้าหมายถึงก็คือว่ากิจกรรมแห่งการตัดสินคนให้ทำงานหนักทั้งที่มีการทรมานหรือไม่มีล้วนแล้วแต่ไม่ได้เปลี่ยนแปลงอาชญากรให้ดีขึ้น และถ้าจะกล่าวให้ตรงจุดมากกว่านั้นก็ถือว่าไม่ได้กักกันพวกเขาจากการกระทำอาชญากรรม” (น. ๗๓) เกณฑ์ที่แท้จริงคือความรักหรือกฎของพระคริสต์ซึ่งทำให้มนุษย์สำนึกในความผิดของเขาแล้วหันมาหาพระเจ้า “ถ้าหากมีสิ่งหนึ่งสิ่งใดปกป้องสังคมในยุคของเรา ถ้าหากมีสิ่งหนึ่งสิ่งใดสามารถเปลี่ยนแปลงอาชญากรเสียใหม่และสร้างคนใหม่ออกมาจากเขา สิ่ง ๆ นั้นไม่สามารถเป็นอย่างอื่นไปได้นอกจากกฎของพระคริสต์ซึ่งแสดงตัวเองในความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่มีต่อมโนธรรมของตน” (น. ๗๔) เขาสรุปว่า “ในความพยายามที่จะบรรลุถึงสังคมที่ยุติธรรมโดยปราศจากพระคริสต์ พวกเขาจะจบลงด้วยการทำให้โลกนองไปด้วยเลือด เพราะเลือดเรียกร้องเลือดมากขึ้นและคนที่เจริญชีวิตด้วยดาบก็จะถูกสังหารด้วยดาบเช่นกัน” (น. ๓๘๔)

ทามทรรชนะของคอสโตเยฟสกี รัฐเห็นคุณค่าของความรู้ทางวิทยาศาสตร์มากจนกระทั่งลัทธิศาสนาซึ่งมีความเป็นจริงที่สูงกว่า ผู้เขียนมีความรู้สึกที่ทุกครั้งทีคอสโตเยฟสกีเอ่ยถึงวิทยาศาสตร์เขาจะเอ่ยถึงมันอย่างไม่ค่อยชื่นชอบ เขาคิดว่าวิทยาศาสตร์ไม่สามารถนำไปสู่ความเป็นจริงทั้งครบ เขาประณามบรรดาคนที่นับถือวิทยาศาสตร์อย่างหลงใหลและนำเอาเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์มาตัดสินศาสนา “วิทยาศาสตร์ทางโลกซึ่งได้กลายเป็นแรงผลักดันที่ยิ่งใหญ่โดยเฉพาะอย่างยิ่งในศตวรรษที่ผ่านมาได้สืบสาวทุกสิ่งทุกอย่างที่ถูกมอบให้แก่เราในหนังสือศักดิ์สิทธิ์ นั่นเป็นสิ่งที่เจ้าจะต้องจดจำไว้ตลอดไปพ่อหนุ่ม (อะลีโยซา) เอ๊ย หลังจากที่พวกเขาได้วิเคราะห์อย่างทะลุปรุโปร่งและไร้ความปราณี ผู้คนแก่เรียนทางโลกทั้งหลายก็จะไม่เหลืออะไรที่ศักดิ์สิทธิ์ไว้ในมือเลย นั่นเป็นเพราะพวกเขาวิเคราะห์เพียงแค่ส่วน (parts) ต่างๆ และล้มเหลวที่จะศึกษาส่วนครบ (whole) วิธีทางดังกล่าวดังนั้นแสดงให้เห็นถึงความมีขอบเขตที่น่าประหลาดอย่างแท้จริง ส่วนครบยังคงตั้งอยู่อย่างมั่นคงไร้เทียม-

ทานต่อหน้าต่อตาของพวกเขาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้ และประตูนรกจะไม่วันได้ชัย” (น. ๒๐๔) ผู้เขียนคิดว่าจุดสำคัญจุดหนึ่งของเรื่อง “พี่น้องการามาซอฟ” คือความผิดพลาดในการตัดสินความยุติธรรม (miscarriage of justice) ของคณะผู้พิพากษาที่ตัดสินว่ามิตยาเป็นฆาตกรฆ่าบิดาของตนเองโดยพิจารณาจากหลักฐานทางกายภาพ การตัดสินโดยคำนึงถึงแต่เพียงหลักฐานที่มีอยู่จำกัดไม่สามารถนำไปสู่ความถูกต้องอันใด วิทยาศาสตร์ที่มุ่งแต่เพียงข้อเท็จจริงก็ไม่สามารถนำไปสู่ความเป็นจริงครบถ้วนนั้น

ในยุคของคอสโตเยฟสกีนั้น บรรดาคนของวิทยาศาสตร์กำลังทำร้ายศาสนาและพระศาสนจักร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศที่เจริญรุดตามลู่เรอร์ คอสโตเยฟสกีตระหนักถึงอันตรายอันนี้ เพราะฉะนั้นเขาจึงพยายามที่จะปกป้องรัสเซียประเทศอันเป็นที่รักของเขา แรงจูงใจดังกล่าวจึงดูเหมือนจะบังคับให้เขาชี้ให้เห็นถึงความจำกัดของวิทยาศาสตร์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ วิทยาศาสตร์เกี่ยวข้องกับการค้นหากฎที่กำลังกระทำการอยู่ในโลกทางกายภาพ ส่วนศาสนาเกี่ยวข้องกับปัญหาต่าง ๆ ที่อยู่เหนือขอบเขตของวิทยาศาสตร์โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาเกี่ยวกับความมีอยู่ของเอกภพ ความมีอยู่ของพระเจ้า และจุดหมายปลายทางของชีวิตมนุษย์ เนื่องจากปัญหาต่าง ๆ ที่ศาสนาเกี่ยวข้องนั้นอยู่นอกขอบข่ายงานของวิทยาศาสตร์ จึงเป็นการที่ไม่ถูกต้องที่เรียกร้องว่าข้อความเชื่อทางศาสนาจะต้องได้รับการสนับสนุนจากข้อเท็จจริงทางวิทยาศาสตร์ “รากเหง้าของความคิดและความรู้สึกของเราไม่ได้อยู่ในโลกนี้แต่อยู่ในโลกอื่น นั่นจึงเป็นเหตุผลว่าทำไมนักปรัชญาทั้งหลายจึงกล่าวว่า เป็นไปไม่ได้สำหรับเราบนโลกนี้ที่จะเข้าใจถึงแก่นแท้ของสรรพสิ่ง” (น. ๓๘๘)

มนุษย์

ในเรื่อง “พี่น้องการามาซอฟ” คอสโตเยฟสกีได้วาดมนุษย์ไว้หลายประเภท ลูกทั้งสี่คนของเผ่าการามาซอฟดูเหมือนจะเป็นตัวแทนของมนุษย์ ๔ ประเภท อีวานเป็นมนุษย์แห่งสติปัญญา มิตยาเป็นมนุษย์แห่งความรู้สึกเข้มข้นรุนแรง อะลีโยซาเป็นมนุษย์แห่งความอ่อนโยน ส่วนสเตร์กียากอฟเป็นมนุษย์แห่งประโยชน์ส่วนตัว ผู้เขียนเห็นด้วยกับบรอสส์ทีกกล่าวว่า

“ข้าพเจ้ารู้สึกว่าการนำเสนอลักษณะทางปรัชญาที่เด่นชัดที่สุดของนวนิยายเรื่องนี้สามารถเข้าถึงได้โดยพิจารณาถึงจำนวนสมาชิกของครอบครัวการามาซอฟเป็นรายบุคคล”^๕

^๕ Ibid., p. 137.

ผู้เขียนคิดว่ารอสส์ได้วิเคราะห์ลักษณะของตัวละครตามแนวปรัชญาไว้แล้ว จึงไม่มีประโยชน์อันใดที่จะวิเคราะห์ตามแนวนั้นอีก สิ่งที่ยากจะวิเคราะห์ในที่นี้ก็คือความรัก คอสโตเยฟสกีจัดประเภทความรักโดยพื้นฐานออกเป็น ๒ ประเภทคือ ความรักเชิงกระทำการ (active love) และความรักเชิงจินตนาการ (imaginary love) ความรักเชิงจินตนาการเป็นความรักที่ตายแล้ว ความรักเช่นนี้จึงเป็นเพียงความรักแต่ปาก (lip-service) หาได้มีกิจกรรมใด ๆ ที่แสดงออกถึงความรักไม่ ตรงข้ามความรักเชิงกระทำการเป็นความรักที่จริงแท้และมีชีวิต ความรักประเภทนี้เป็นความรักที่มีกิจกรรมตามมา เพราะฉะนั้นจึงเรียกรื่องานหนักและความอดทน กันนั้นทุกครั้งที่คอสโตเยฟสกีใช้คำว่า “active” กับความรัก เขาใช้ในความหมายที่ว่า “จริงแท้” หรือ “มีกิจกรรมตามมา” “ความรักเชิงกระทำการ...เรียกรื่องานหนักและความอดทน และสำหรับคนบางคนความรักชนิดนี้เป็นทั้งหมดของชีวิต” (น. ๖๗) แล้วเราจะสามารถรักเพื่อนบ้านของเราได้อย่างไร? คอสโตเยฟสกีเสนอแนะว่า

๑. จงหลีกเลี่ยงการโกหกโดยเฉพาะอย่างยิ่งการโกหกตนเอง “คนที่โกหกตนเองและเชื่อการโกหกของเขาเองนั้นจะไม่สามารถรู้จักความจริงไม่ว่าจะในตัวเองหรือในคนอื่น และเขาจะจบลงด้วยการสูญเสียความนับถือทั้งต่อตนเองและผู้อื่น เมื่อเขาไม่มีความนับถือต่อใครเลย เขาก็ไม่สามารถที่จะรักอีกต่อไป และเพื่อที่จะทำให้ตนเองสนุกสนาน เขาก็จะปล่อยตัวตามแรงกระตุ้นและจมปลักอยู่ในความสนุกที่ต่ำช้าที่สุดและประพตติในตอนท้ายที่สุดเยี่ยงสัตว์ เพื่อที่จะปรนเปรอความชั่วร้าย ทั้งนี้ก็เพราะไม่มีความรักอยู่ในตัวเขาเลย” (น. ๕๑)

๒. จงหลีกเลี่ยงความเกลียดชังทั้งต่อตนเองและผู้อื่น “อะไรก็ตามที่กระทบกระทั่งท่านเหมือนดังความเกลียดชังที่อยู่ในตัวท่านจะถูกชะล้างให้หมดจดโดยอาศัยข้อเท็จจริงแต่เพียงว่าท่านเผ่าสังเกตุเห็นมัน” (น. ๖๖)

๓. จงหลีกเลี่ยงความกลัวด้วยถึงแม้ว่าความกลัวโดยแท้จริงแล้วจะเป็นผลที่ตามมาจากการโกหกก็ตาม “จงอย่ากลัวความเห็นแก่ตัวของท่านในตอนที่ท่านพยายามบรรลุถึงความรักและจงอย่าหวาดผวากันเกินไปถ้าหากท่านกระทำผิดในบางครั้งบางคราว” (น. ๖๖)

ชีวิตของมนุษย์เต็มไปด้วยบาป บาปทำให้มนุษย์ตาบอดและไม่สามารถมองเห็นว่าชีวิตคือสวรรค์ “ท่านสุภาพบุรุษทั้งหลาย จงมองรอบ ๆ ท่านและดูสรรพสิ่งที่พระเจ้าทรงประทาน

ให้แก่เรา จงมองดูท้องฟ้าที่แจ่มกระจ่าง มองดูอากาศที่โปร่งใส มองดูหญ้าที่อ่อนนุ่ม มองดูนก มองดูความงามของธรรมชาติที่บริสุทธิ์และไร้มลทิน เราทั้งหลายเป็นแต่เพียงสิ่งสร้างที่ปฏิเสธ พระและโง่เขลาที่ไม่เข้าใจว่าชีวิตคือสวรรค์” (น. ๓๖๑) อย่างไรก็ตาม ถึงแม้มนุษย์จะเป็นคนบาป แต่ก็ยังมีความหวังถ้าหากกลับใจมาหาพระเจ้า “เพราะถ้าหากท่านกลับใจ ท่านก็รัก และถ้าหาก ท่านรัก ท่านก็อยู่กับพระเจ้า ความรักจะได้และช่วยทุกสิ่งให้รอด” (น. ๖๐)

เสรีภาพ

สำหรับคอสโตเยฟสกี เสรีภาพมีอยู่ ๒ ประเภทคือ เสรีภาพจอมปลอมและเสรีภาพที่แท้จริง เสรีภาพจอมปลอมนำไปสู่ความตายในขณะที่เสรีภาพที่แท้จริงนำไปสู่ความสุขทางวิญญาณ เสรีภาพที่แท้จริงแตกต่างจากเสรีภาพจอมปลอมอย่างไร ? คอสโตเยฟสกีถือว่าเสรีภาพที่แท้จริงคือการลืมตนเอง (self-forgetfulness) ส่วนเสรีภาพจอมปลอมคือการยืนยันตนเอง (self-assertion) “การพิจารณาเสรีภาพว่าขึ้นอยู่กับจำนวนข้อเรียกร้องของมนุษย์และขอบเขตความพึงพอใจของพวกเขาแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจที่ไขว่เขวเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ เพราะการแปลความหมายเช่นนั้นไม่ได้ช่วยอะไรนอกจากเพิ่มจำนวนทวีคูณของความปรารถนาและนิสัยที่โง่เขลา และไร้ความคิดพร้อมทั้งการปรุงแต่งที่ไม่รู้จักจบสิ้น” (น. ๓๗๔) เสรีภาพจอมปลอมจึงไม่ใช่ อะไรอื่นนอกจากการตกเป็นทาสของตนเอง (self-slavery) เสรีภาพเช่นนี้นำคนมัวมีไปสู่ความโศกเศร้าอย่างวังและการฆ่าตัวตายและนำคนจนไปสู่ความริษยาและการฆาตกรรม มีเพียงหนทางเดียวเท่านั้นที่จะนำไปสู่เสรีภาพที่แท้จริง หนทางนั้นก็คือ การนบนอบเชื่อฟัง การสวดภาวนา และการรู้จักประมาณตนในการกินอยู่ “ด้วยความช่วยเหลือของพระเจ้า ฤาษีจะบรรลุถึงเสรีภาพทางวิญญาณก็โดยการนิ่งเฉยต่อความต้องการที่ไม่จำเป็น โดยการควบคุมและบังคับความใฝ่สูงที่ฟุ้งเฟ้อและเห็นแก่ตัว โดยการนบนอบเชื่อฟัง โดยอาศัยวิถีทางเช่นนี้เท่านั้นจึงจะพบกับความสุขทางวิญญาณ” (น. ๓๘๐)

บทสรุป

คอสโตเยฟสกีมีความเชื่อในพระเจ้าอย่างแน่นแฟ้น เขาอาศัยปากของคุณพ่อ โซซิม่า ประกาศยืนยันถึงความมีอยู่ของพระองค์ เขาชี้ให้เห็นถึงความต่างระดับกันระหว่างความเป็นจริง

ส่วนครบกับข้อเท็จจริงส่วนย่อย ศาสนานำพาไปสู่ความเป็นจริงส่วนครบในขณะที่วิทยาศาสตร์ไม่สามารถนำไปสู่ความเป็นจริงดังกล่าวได้เลย วิทยาศาสตร์เกี่ยวข้องอยู่แต่เพียงข้อเท็จจริงส่วนย่อย เพราะฉะนั้นจึงเป็นเรื่องน่าอศุที่คนของวิทยาศาสตร์ทั้งวีรณันศักดิ์สิทธิ์ใน พระคัมภีร์โดยอ้าง เหตุผลแต่เพียงว่าไม่สามารถหาข้อเท็จจริงมาสนับสนุน คำสอนเรื่องส่วนครบและส่วนย่อยของ คอสโตเยฟสกีก็เหมือนจะทับสนทกับคำสอนของนักจิตวิทยากลุ่มเกสตัลท์ (Gestalt psychologists) ในยุคสมัยของเราอย่างน่าประหลาดใจ เพราะฉะนั้นจึงไม่น่าประหลาดใจที่นักจิตวิทยาผู้ทรง อิทธิพลทั้งเช่นฟรอยด์หรือนักวิทยาศาสตร์ผู้ยิ่งใหญ่ทั้งเช่นไอน์สไตน์ต่างก็ได้รับอิทธิพลมาจากคอส- โตเยฟสกี สำหรับเรื่องของสังคมนั้น คอสโตเยฟสกีไม่เห็นด้วยกับสังคมที่ยึดถือความยุติธรรมแบบ ทาต่อตา ฟันต่อฟัน (ตามกฎของโมเสส) แต่เห็นด้วยกับสังคมที่ยึดถือความรักเป็นเกณฑ์ (ตาม กฎของพระคริสต์) คอสโตเยฟสกีเชื่อว่าการลงโทษอาชญากรที่กระทำกันอยู่นั้นไร้ผลตราบจิตใจที่ อาชญากรยังไม่ได้ “กลับใจ” อย่างแท้จริง สิ่งที่จะทำให้อาชญากรกลับใจอย่างแท้จริงก็คือความรัก ความรักที่กล่าวถึงนี้ต้องเป็นความรักที่จริงแท้ไม่ใช่ความรักเชิงจินตนาการ ส่วนเรื่องของเสรีภาพ นั้นเขาได้แยกความแตกต่างระหว่างเสรีภาพแท้กับเสรีภาพเทียม เสรีภาพเทียมนั้นก็คือการปล่อยตัว ทำตามอำเภอใจและความปรารถนาทุกอย่างของตนเอง กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการยอมเป็นทาสของ ตนเอง ส่วนเสรีภาพแท้นั้นก็คือการไม่ปล่อยตัวตามอำเภอใจและความปรารถนาของตน นั่นคือ การเป็นนายเหนือตนเอง ผู้ที่จะเข้าถึงเสรีภาพแท้ได้นั้นจะต้องอธิษฐานภาวนา กินอยู่พอประมาณ และนบนอบเชื่อฟังตัวแทนของพระเจ้าบนโลกนี้ สิ่งที่เราพึงระวังก็คือเราต้องแยกให้ออกระหว่าง ตัวแทนแท้กับตัวแทนเทียม จากเรื่อง “พี่น้องคารามาซอฟ” ตัวอย่างของตัวแทนแท้ได้แก่ คุณพ่อโซซิม่า ตัวอย่างของตัวแทนเทียมได้แก่ “The Grand Inquisitor” ในการที่จะถือว่าใคร เป็นตัวแทนแท้หรือตัวแทนเทียมนั้นให้ดูที่ความรัก คนไหนมีความรักเชิงกระทำการคนนั้นก็ เป็นตัวแทนแท้ คนไหนมีความรักเชิงจินตนาการคนนั้นก็ เป็นตัวแทนเทียม คนประเภทหลังนี้ปากก็พร่ำ แท้คำรักแต่ในจิตใจนั้นไร้ทั้งความรักและพระเจ้า จึงไม่มีความจำเป็นอันใดที่เราจะต้องนบนอบ เชื่อฟัง สิ่งเดียวที่เราควรทำก็คือหนีห่างจากตัวแทนประเภทนี้ให้ไกลแสนไกล